

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

**وضعیت حقوقی خسارت معنوی
ناشی از جرم با تاکید
بر جرایم نیروهای مسلح**

.....

مؤلفین:

دکتر مهدی مقدسی - مدرس دانشگاه امام حسین (ع)

روح اله ابوئی مهریزی

انتشارات چتر دانش

۱۳۹۵

سرشناسه : مقدسی، مهدی، ۱۳۶۵ -
عنوان و نام پدیدآور : وضعیت حقوقی خسارت معنوی ناشی از جرم با تاکید بر
جرایم نیروهای مسلح/
مؤلف مهدی مقدسی ، روح‌اله ابونئی مهریزی.
مشخصات نشر : تهران: چتر دانش، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری : ۱۷۴ ص.
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۴۱۰-۰۵۰-۲ :
وضعیت فهرست‌نویسی : فیپا
موضوع : خسارت معنوی
موضوع : غرامت‌ها (حقوق)
موضوع : جرایم نظامی
موضوع : قربانیان جرم و جنایت -- وضع حقوقی و قوانین
شناسه افزوده : ابویی مهریزی، روح‌اله، ۱۳۶۷ -
رده بندی کنگره : ۱۳۹۴ م۷/م۶ / KMH۸۳۳
رده بندی دیویی : ۳۴۵/۰۵۵۷۷ :
شماره کتابشناسی ملی : ۴۱۱۴۶۴۲ :

نام کتاب : وضعیت حقوقی خسارت معنوی ناشی از جرم با تاکید بر
جرایم نیروهای مسلح
ناشر : چتر دانش
مؤلف : دکتر مهدی مقدسی - روح‌اله ابونئی مهریزی
نوبت و سال چاپ : اول - ۱۳۹۵
شمارگان : ۱۰۰۰ :
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۴۱۰-۰۵۰-۲ :
قیمت : ۸۵۰۰۰ تومان :

مرکز پخش: تهران - خیابان انقلاب - خیابان ۱۲ فروردین - کوچه نوروژ - پلاک ۱۳
تلفن مرکز پخش: ۶۶۴۷۸۹۱۵ - تلفن فروشگاه کتاب: ۶۶۴۸۹۰۵۹
پست الکترونیک: nashr.chatr@gmail.com
کلیه حقوق برای مؤلف و ناشر محفوظ است.

فهرست

فهرست	۳
علائم اختصاری	۸
مقدمه	۹
۱- تعریف مسئله	۹
۲- بیان سؤال‌های اصلی و فرعی تحقیق	۱۳
۳- فرضیه اصلی و فرضیات فرعی	۱۳
۴- ضرورت انجام تحقیق	۱۶
۵- سابقه و پیشینه تحقیق	۱۷
بخش اول: مفاهیم، مبانی و اصول بنیادین	۱۹
فصل اول: مفهوم و ماهیت خسارت، جرم و خسارت معنوی	۱۹
مبحث اول: خسارت (ضرر و زیان) و جرم	۱۹
گفتار اول: مفهوم خسارت و انواع آن	۱۹
بند اول: معنای لغوی و اصطلاحی خسارت	۲۰
بند دوم: انواع خسارت	۲۷
گفتار دوم: جرم	۴۳
بند اول: معنای لغوی و اصطلاحی جرم	۴۳
بند دوم: جرم جزایی و جرم مدنی	۴۹
بند سوم: جرائم نظامی	۵۲
مبحث دوم: خسارت معنوی و انواع آن	۵۶
گفتار اول: پیشینه و سابقه تاریخی خسارت معنوی	۵۷
بند اول: پیشینه تاریخی مفهوم خسارت معنوی در اسلام و قوانین کهن	۵۷
بند دوم: پیشینه‌ی تاریخی خسارت معنوی در حقوق ایران	۵۸
بند سوم: نگاهی تاریخی به خسارت معنوی در فرانسه	۵۹

- بند چهارم: تعاریف خسارت معنوی در حقوق انگلستان ۶۰
- گفتار دوم: انواع خسارت معنوی ۶۲
- بند اول: خسارت معنوی وارد بر اشخاص حقیقی ۶۴
- بند دوم: خسارت معنوی وارد بر اشخاص حقوقی ۶۴
- فصل دوم: مبانی و ارکان نظری خسارت معنوی ناشی از جرم ۶۶
- مبحث اول: مبانی فقهی مسئولیت مدنی خسارت معنوی ناشی از جرم ۶۶
- گفتار اول: قاعده (اصل) لاضرر ۶۷
- گفتار دوم: سایر مبانی فقهی ۷۰
- بند اول: قاعده لاجرح ۷۰
- بند دوم: قاعده ضمان ۷۱
- بند سوم: قاعده اتلاف ۷۳
- بند چهارم: اصل عدالت ۷۴
- بند پنجم: بنای عقلاء ۷۶
- بند ششم: دیه و ماهیت آن ۷۷
- مبحث دوم: مبانی حقوقی و قانونی مسئولیت مدنی خسارت معنوی ناشی از جرم ۸۰
- گفتار اول: مبانی حقوقی مسئولیت مدنی خسارت معنوی ناشی از جرم ۸۰
- بند اول: مفهوم نظریه‌ی تقصیر و ایراد به آن ۸۰
- بند دوم: نظریه خطر و ایرادهای آن ۸۶
- بند سوم: نظریه‌ی تضمین حق ۸۸
- بند چهارم: نظریه‌های مختلط ۸۹
- گفتار دوم: مبانی قانونی مسئولیت مدنی خسارت معنوی ناشی از جرم ۹۰
- بند اول: قانون اساسی ۹۰
- بند دوم: قوانین عادی ۹۲

بخش دوم: ضرورت، ارزیابی و شیوه‌های جبران خسارت	
معنوی ناشی از جرائم نیروهای مسلح..... ۱۰۰	
فصل اول: ضرورت، مصادیق و ارزیابی خسارات معنوی ناشی از جرائم نیروهای مسلح.....	۱۰۰
مبحث اول: ضرورت و مصادیق جبران خسارت معنوی ناشی از جرائم نیروهای مسلح.....	۱۰۱
گفتار اول: ضرورت جبران خسارت معنوی ناشی از جرائم نیروهای مسلح.....	۱۰۱
بند اول: ضرورت جبران از منظر شأن و منزلت نیروهای مسلح.....	۱۰۱
بند دوم: ضرورت جبران خسارات معنوی اشخاص (حقیقی و حقوقی) با لحاظ مصونیت قضایی کارکنان نیروهای مسلح.....	۱۰۳
گفتار دوم: مصادیق خسارات معنوی ناشی از جرائم نیروهای مسلح و جرائم مسبب آن.....	۱۰۵
بند اول: مصادیق خسارت معنوی ناشی از جرائم نیروهای مسلح.....	۱۰۵
بند دوم: جرائم و تخلفات نیروهای مسلح (مسبب خسارات معنوی).....	۱۱۴
۲- تجاوز به حریم خصوصی توسط مأمورین نیروهای مسلح.....	۱۱۸
مبحث دوم: ارزیابی خسارات معنوی ناشی از جرائم نیروهای مسلح.....	۱۲۵
گفتار اول: معیار و ملاک‌های کلی در ارزیابی خسارت معنوی.....	۱۲۶
بند اول: تفاوت تألم پذیری افراد و تأثیر آن در ارزیابی خسارت معنوی.....	۱۲۸
بند دوم: روش تعیین مبلغ جبران خسارت.....	۱۲۹
بند سوم: تعیین مآخذ پولی محاسبه جبران خسارت.....	۱۳۰
بند چهارم: ملاک زمان ارزیابی.....	۱۳۱
گفتار دوم: تعیین، ارزیابی و تقویم خسارات وارد بر اشخاص.....	۱۳۲
بند اول: معیارهای ارزیابی صدمات بدنی و جسمانی.....	۱۳۲
بند دوم: نحوه ارزیابی و تقویم صدمات بدنی و جسمانی (فوت، جراحت، نقص	

.....(عضو)	۱۳۳
بند سوم: نحوه ارزیابی و تقویم خسارات روحی و شخصیتی	۱۳۶
فصل دوم: نحوه مطالبه و شیوه‌های جبران خسارات معنوی ناشی از جرائم	
نیروهای مسلح.....	۱۳۸
مبحث اول: امکان جبران و نحوه مطالبه خسارات معنوی ناشی از جرائم	
نیروهای مسلح.....	۱۳۸
گفتار اول: دیدگاه‌های مختلف پیرامون لزوم و امکان جبران خسارت معنوی.....	۱۳۸
بند اول: نظریات مختلف در مورد لزوم جبران خسارت معنوی	۱۳۹
بند دوم: امکان جبران مادی خسارت معنوی	۱۴۱
گفتار دوم: نحوه مطالبه خسارات معنوی ناشی از جرائم نیروهای مسلح...۱۴۴	
بند اول: اشخاصی که می‌توانند مطالبه خسارت کنند	۱۴۴
بند دوم: ساز و کارهای اجرائی مطالبه خسارت معنوی.....	۱۴۶
مبحث دوم: شیوه‌های جبران خسارت معنوی ناشی از جرایم نیروهای مسلح...۱۴۹	
گفتار اول: شیوه‌های جبران انواع خسارت معنوی	۱۴۹
بند اول: نگاه کلی به روش‌های جبران خسارت معنوی.....	۱۵۰
بند دوم: انواع شیوه‌های جبران خسارت معنوی.....	۱۵۱
بند سوم: روش‌های جبران خسارت معنوی در لطمه‌های روحی.....	۱۵۹
گفتار دوم: بیمه مسئولیت مدنی کارکنان نیروهای مسلح.....	۱۶۲
نتیجه‌گیری	۱۶۴
فهرست منابع و مآخذ	۱۶۶

سخن ناشر

رشته‌ی حقوق با تمام شاخه‌ها و گرایش‌هایش، به‌منزله‌ی یکی از پرطرفدارترین رشته‌های دانشگاهی کشور، تعداد فراوانی از دانشجویان علوم انسانی را به‌خود جلب کرده است؛ دانشجویانی که پس از تحصیل، وارد عرصه‌ی خدمت شده و در مناصب و جایگاه‌های گوناگون به ایفای وظیفه مشغول می‌شوند. منابعی که در دانشکده‌های حقوق، مبنای کار قرار گرفته و تحصیل دانشجویان بر مدار آن‌ها قرار دارد، در واقع، مجموعه‌ی کتب و جزواتی هستند که طی سالیان متمادی چنان‌که باید تغییر نیافته و خود را با تحولات و نیازهای زمانه هماهنگ نکرده‌اند.

این، درحالی است که نیاز مبرم دانش‌پژوهان به مجموعه‌های پربار و سودمند، امری انکارناپذیر است. به‌این‌ترتیب، ضرورت تدوین کتب غنی و ارزشمند برای رفع نیازهای علمی دانشجویان رشته‌ی حقوق و نیز رشته‌های متأثر از آن، باید بیش از گذشته مورد توجه قرار گیرد؛ کتاب‌هایی که روزآمدی محتوای آنها از یک سو و تناسب آنها با نیاز دانش‌پژوهان از سوی دیگر، مورد توجه و لحاظ ناشر و نویسنده، قرار گرفته باشد.

مؤسسه‌ی آموزش عالی آزاد چتردانش، در مقام مؤسسه‌ای پیشگام در امر نشر کتب آموزشی روزآمد و غنی، توانسته است گام‌های مؤثری در همراهی با دانشجویان رشته‌ی حقوق بردارد. این مؤسسه افتخار دارد که با بهره‌مندی از تجربیات فراوان خود و با رصد دقیق نیازهای علمی دانشجویان، به تولید آثاری همت گمارد که مهم‌ترین دستاورد آن‌ها، تسهیل آموزش و تسریع یادگیری پژوهندگان باشد. انتشارات چتر دانش امیدوار است با ارائه‌ی خدمات درخشان، شایستگی‌های خود را در این حوزه‌ی علمی به منصه‌ی ظهور برساند.

فرزاد دانشور

مدیر مسئول انتشارات چتر دانش

علائم اختصاری

قانون مدنی ..... ق.م

قانون امور حسبی ..... ق.اح

قانون حمایت از خانواده ..... ق.ح.ا.خ

قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح ..... ق.م.ج.ن.م

قانون مسئولیت مدنی ..... ق.م.م

مقدمه

۱- تعریف مسئله

یکی از اصول مهم حاکم بر روابط حقوقی، اصل جبران زیان‌های وارد بر اشخاص به‌وسیله دیگران یا قاعده مسئولیت مدنی به معنای خاص (ضمان قهری) است. برخی از حقوقدانان غربی این اصل را یکی از سه اصل اساسی حاکم بر روابط حقوقی انسان‌ها دانسته‌اند. مسئولیت مدنی ناشی از ایراد خسارت ممکن است قراردادی، غیر قراردادی (قهری) یا ناشی از فعل زینباری باشد که قانون آن را جرم تلقی کرده است.

خسارت ناشی از جرم به این معناست که جرم به وقوع پیوسته و مجنی علیه (کسی که جرم علیه او واقع شده است) متحمل خسارت شده است. خسارت ناشی از جرم به سه دسته زیان‌های مادی (خسارت به جان و مال) معنوی (ضرر به حیثیت و آبرو) و عدم النفع تقسیم می‌شود. جرم یعنی فعل یا ترک فعلی بر خلاف قانون که دارای مجازات است و از آنجایی که این فعل یا ترک فعل بر خلاف هنجارهای جامعه بوده و نظم عمومی را بر هم می‌زند دارای جنبه‌ی عمومی است. در این میان پاره‌ای از جرائم علاوه بر آنکه جنبه عمومی دارند، واجد جنبه خصوصی نیز هستند؛ یعنی از ارتکاب آن‌ها الزاماً شخص یا اشخاص معینی متضرر می‌شوند، مانند کلاهبرداری، سرقت، اختلاس و... از این رو می‌توان گفت هدف از دعوی عمومی بازگشت نظم در جامعه و ایجاد آرامش در شهروندان است، حال آنکه هدف دعوی خصوصی جبران خسارتهای مادی یا دعاوی ناشی از جرم است که به شخص یا اشخاص معینی وارد آمده است.

قابل مطالبه بودن خسارت مادی هرگز مورد تردید نبوده است. قانونگذار نیز بخش بزرگی از توجه خود را معطوف به خسارتهای مادی نموده و از مسئله خسارتهای معنوی در بعضی موارد غافل مانده است و در قوانین مدنی به تعهدات مادی پرداخته است، این در حالی است که بحث مربوط به

خسارتهای معنوی در مسئولیت مدنی مورد بررسی قرار گرفته و در حقوق جزا نیز این مبحث مهم مورد توجه واقع شده است.

خسارت معنوی یکی از مهم‌ترین اقسام خسارت می‌باشد و مشمول این قاعده کلی است که هر نوع خسارت مشروع و نامتعارف باید توسط عامل ایجاد کننده آن جبران گردد و هیچ ضرری بدون جبران باقی نماند. با توجه به اهمیت جایگاه خسارت معنوی ناشی از جرم، می‌بینیم زمانی که فرد زیان‌دیده از جرم متحمل خسارت مالی شده است، به تبع آن جرم، شخصیت روحی و روانی او نیز آسیب می‌بیند. خسارت معنوی متوجه بعد معنوی شخصیت انسان از قبیل شرافت، کرامت، حیثیت، اعتبار و ... می‌شود. به عنوان مثال در برخی جرائم غیر عمدی مانند بی احتیاطی رانندگان، یا عدم مراقبت مالکان و متصدیان وسایل موتوری که وقوع سوانح مختلفی را موجب می‌شود، برای تأمین امنیت و حفظ نظم اجتماعی و رعایت عدالت باید خسارتهای وارد شده و آنچه در آینده از آن خسارت ناشی خواهد شد، جبران گردد. این ضرر و خسارت منحصر به ضرر مادی و مالی نیست. انسان در برابر لطمات روحی نیز آسیب پذیر است. گاه این آسیب‌ها توسط زیان دیده بروز نمی‌کند و در نتیجه‌ی آن روز به روز اثرات روانی جبران ناپذیری بر فرد به جای می‌ماند.

حقوق معنوی همواره برای بشر با ارزش‌تر از حقوق مادی بوده است. در برخی مواقع ضررهای معنوی از ضررهای مادی اثر گذارترند و این امر باید مورد حمایت قانون قرار گیرد و وارد کننده ضرر ملزم به جبران آن شود. ضرر و زیان معنوی ناشی از جرم بخش مهمی از خسارات وارد به اشخاص را تشکیل می‌دهد. لذا با توجه به اهمیت جبران زیان‌های معنوی ناشی از جرم و تأثیر آن بر روحیه افراد، مورد توجه شرع و قانون بوده است. با این حال همیشه این سؤال مطرح بوده که آیا می‌توان در قبال تجاوز به حقوق معنوی مطالبه خسارت نمود و پول (خسارت) دریافت کرد؟

در نظام حقوقی ایران خسارت معنوی قابل جبران است. در ماده ۹ قانون آیین دادرسی کیفری و مواد ۱ و ۲ و ۸ و ۱۰ قانون مسئولیت مدنی ضرورت جبران و امکان مطالبه ضرر و زیان معنوی مورد تأیید قرار گرفته است. بر اساس اصل ۱۷۱ ق.ا. نیز جواز جبران خسارت معنوی ثابت است. اخیراً با تصویب لایحه قانونی حمایت از بزه‌دیدگان، صراحتاً این دسته از خسارات مورد توجه مقنن قرار گرفته و طرقی برای جبران آن پیش‌بینی شده است (تبصره ۱ ماده ۲ لایحه حمایت از بزه‌دیدگان).

در فقه و شرع مقدس اسلام نیز دلایل و مستندات زیادی برای جبران خسارات معنوی ارائه شده است. یکی از این دلایل قاعده لاضرر است. قاعده لاضرر از کاربردی‌ترین قواعد فقهی است که هدف از تشریح آن، فراهم کردن موجبات جبران خسارت وارده به افراد بوده که مصداق بارز آن خسارت معنوی است. از نظر فقهی اصلی‌ترین منبعی که از سوی حقوقدانان به عنوان مبنای مطالبه خسارت معنوی ذکر شده است قاعده «لاضرر و لاضرار» در اسلام است. در واقع با توجه به روایت مربوط به این قاعده پی می‌بریم که در جریان سمره بن جندب زیان مادی مطرح نبوده است، بلکه پیامبر اسلام (ص) به قصد جلوگیری از تجاوز فردی به حریم خصوصی و خانوادگی دیگری مبادرت به صدور دستوری نمودند که قاعده لاضرر از آن استنباط گردد. مستند دیگر قاعده نفی عسر و حرج است. بر اساس این قاعده اگر فردی در اثر فعل خویش خسارتی اعم آر مالی، جسمی و معنوی بر کسی وارد کند و از عهده خسارات وارده بر نیاید او را در معرض ضیق و تنگی قرار داده است و این از نظر شارع انور ممنوع است، چرا که موجب اختلال نظام زندگی فرد و جامعه می‌شود که عقل آن را جایز نمی‌داند، لذا خسارت باید به نحو مقتضی جبران گردد. ضرورت جبران خسارت معنوی از نظر عقلی و بنای عقلاء نیز

قابل اثبات و توجیه است.^۱

بحث از خسارت معنوی و مصادیق مختلف آن و روش محاسبه و جبران زیانهای معنوی و در نهایت رویه محاکم قضایی در مقام رسیدگی به دعاوی راجع به اینگونه خسارات از موضوعات جالب و در عین حال نسبتاً پیچیده علم حقوق و تحقیقات حقوقی است. با وجود زمینه‌های مناسب در متون حقوقی جهت امکان جبران خسارت معنوی، هنوز اکثریت قریب به اتفاق محاکم از صدور حکم در مورد دعاوی که موضوع آن مطالبه خسارتهای معنوی است امتناع می‌ورزند.

در این تحقیق در پی آنیم پس از بررسی مبانی فقهی و حقوقی جبران خسارت معنوی از جرم، به طور خاص جبران زیانهای معنوی ناشی از جرائم نیروهای مسلح را مورد بررسی قرار دهیم. این امر مستلزم این است که جرائم خاص نظامی و نیروهای مسلح مورد بررسی قرار گرفته و پس از آن، خسارتهای معنوی که ممکن است از این نوع جرائم به زیان دیده آسیب برساند مشخص شود. سپس با توجه به قواعد و مبانی مسئولیت مدنی از جمله نظریه تقصیر، نظریه خطر و قواعد لاضرر و ضمان و... ضرورت جبران این خسارتهای مورد تحلیل و بررسی قرار گیرد.

چگونگی طرح دعوا، نحوه مطالبه، رسیدگی به موضوع و صدور حکم و در نهایت روشها و شیوه‌های جبران خسارت و نحوه اعاده کامل وضعیت زیان دیده به زمان قبل از ورود ضرر از جمله موضوعات و زمینه‌هایی است که در این تحقیق مورد بررسی و تحلیل قرار خواهد گرفت. قابل ذکر است در بعضی موارد جبران کامل زیان معنوی امکان پذیر نیست و لذا جبران خسارت با استفاده از روشهای مالی و پرداخت معادل مالی آن، اعاده حیثیت، خسارت تبیی، عذرخواهی، می‌تواند تا حدودی تأملات و آسیب‌های روانی وارده را کاهش دهد.

۱- نقیبی، سید ابوالقاسم، جبران خسارت به حق معنوی، مبانی فقهی و حقوقی، مجله کتاب‌های اسلامی، شماره

۹، سال ۱۳۸۱، ص ۳۰ و ۳۱

۲- بیان سؤال‌های اصلی و فرعی تحقیق

سؤال اصلی

۱- ماهیت و مفهوم جبران خسارات معنوی ناشی از جرم مخصوصاً در جرائم نیروهای مسلح چگونه می‌باشد؟

سؤالات فرعی

- ۱- با عنایت به وجود برخی ابهامات و تناقضات در قوانین چه اقدامات قانونگذاری جهت رفع این ابهامات و ترغیت قضات جهت صدور حکم در این زمینه مفید است؟
- ۲- جهت جبران خسارت معنوی ناشی از جرائم نیروهای مسلح با توجه به طبع خاص این جرائم، کدام نوع از روش‌ها و شیوه‌های جبران خسارت برای اعاده کامل وضعیت زیان‌دیده به شرایط قبل از وقوع خسارت مناسب‌تر است؟
- ۳- قلمرو جبران خسارت معنوی ناشی از جرائم چگونه است؟
- ۴- مشروعیت جبران خسارت معنوی ناشی از جرم در فقه اسلامی و حقوق جمهوری اسلامی ایران، بر اساس چه دلایلی قابل اثبات است و بر چه مستنداتی پایه ریزی شده است؟

۳- فرضیه اصلی و فرضیات فرعی

فرضیه اصلی

۱- خسارت معنوی از نظر مفهومی عبارت است از کسر حیثیت یا اعتبار اشخاص یا صدمات روحی، به تعبیر دیگر، خسارت معنوی زبانی است که به حیثیت، آبرو و عواطف و یا احساسات شخصی وارد شده است. از دیدگاه حقوق کیفری نیز ارتکاب جرم یا هر نوع تخطی از قوانین جزایی فقط موجب مسئولیت کیفری نیست، بلکه مسئولیت مدنی را نیز به دنبال دارد. در مورد خسارت معنوی ناشی از جرائم نیز فرض بر این است که هرگاه بر اثر جرائم، اعم از

جرائم عادی یا جرائم نیروهای مسلح، خسارت معنوی به زیان دیده ناشی از جرم وارد شود، باید جبران گردد. به نظر می‌رسد جرائمی نظیر توهین، افترا، هتک حرمت، حتی اسید پاشی و ایراد ضرب و جرح و آسیب‌های جسمانی و برخی جرائمی که موجب ورود زیان و آسیب جسمی به اشخاص می‌شود، می‌تواند باعث ورود خسارات معنوی شده و جبران آن ضروری است.

فرضیه‌های فرعی

۱- با توجه به طبع و ویژگیهای خاص جرائم نیروهای مسلح و ضرورت جبران خسارتهای معنوی ناشی از جرائم آن تدوین و انجام اقدامات قانونگذاری ضروری است. با توجه به اینکه محاکم ما تاکنون نسبت به رسیدگی و صدور حکم در زمینه جبران خسارات معنوی کمتر کار کرده‌اند و احکام بسیار کمی در این مورد مشاهده می‌شود، فرض بر این است که قانونگذار باید تدابیری اتخاذ نماید که دادگاهها و قضات جهت صدور حکم در زمینه جبران خسارت معنوی ترغیب شده و این امر به صورت یک رویه در بین دادگاهها صورت پذیرد. از جمله این اقدامات می‌تواند تدوین قوانین جدیدی است که نحوه و روشهای جبران خسارات معنوی ناشی از جرم را به وضوح تشریح نماید تا قضات با تمایل و فراغ بال بیشتری نسبت به صدور حکم در این زمینه اقدام نمایند. لزوم این امر از این حیث است که اگرچه قضات نسبت به ضرورت امر جبران خسارت معنوی وافق هستند، ولی در بعضی موارد در مورد شیوه‌ها و نحوه جبران خسارات برای محاکم امری بدیع و تازه است، از این رو از صدور حکم در این زمینه امتناع کرده و خسارات معنوی ناشی از جرائم علی‌رغم مطالبه اصحاب دعوا جبران نشده باقی می‌ماند. لذا تبیین و بر شمردن شیوه‌ها و روشهای جبران خسارت در قوانین جدید می‌تواند راهگشا و مؤثر باشد.

۲- اگرچه جبران خسارت معنوی ناشی از جرائم به صورت کامل در بعضی مواقع

امکان پذیر نیست، ولی به نظر می‌رسد، از میان روشهای جبران خسارت معنوی، مواردی نظیر ترمیم عینی، جبران مالی و الزام به پرداخت خسارت تنبیهی، الزام به عذرخواهی و اعاده حیثیت و ... جهت جبران زیانهای معنوی ناشی از جرائم و اعاده وضع مجرم به حالت قبل از وقوع جرم مناسب است. ۳- با توجه به تعاریف ارائه شده از خسارت معنوی، قلمرو جبران خسارت معنوی گسترده است و شامل کسر حیثیت و یا اعتبار اشخاص و صدمه روحی می‌گردد. کسر حیثیت معمولاً در جرائمی نظیر افتراء، توهین، هتک حرمت و کرامت و ... تحقق می‌یابد. این گونه جرائم موجب ضرر و زیان معنوی در حقوق اجتماعی افراد می‌شوند. صدمات روحی نیز ناظر است به صدمات وارده بر احساسات و عواطف زیان دیده و هم چنین تألمات و تأثیرات روحی که موجب بیماری می‌شود. در این صورت زیان دیده می‌تواند علاوه بر زیان معنوی، آن میزان ضرر مادی که برای معالجه و مداوا متحمل شده، مطالبه نماید.

۴- در قوانین جاری ایران خسارت معنوی به طور جدی مورد عنایت قرار گرفته و قانونگذار چه در قانون اساسی و چه در قوانین مدنی و عمدتاً در قوانین کیفری خسارات معنوی را از موجبات مسئولیت و مستلزم جبران دانسته است. به این نحو که اول در اصل ۱۷۱ ق.ا. آمده است: «هرگاه در اثر تقصیر یا اشتباه قاضی در موضوع یا حکم یا در تطبیق حکم بر مورد خاص، ضرر مادی یا معنوی متوجه کسی شود، در صورت تقصیر مقصر طبق موازین اسلامی ضامن است و در غیر اینصورت خسارت به وسیله دولت جبران شود». دوم در قوانین مدنی از جمله قانون مسئولیت مدنی که مناسبترین مکان جهت طرح خسارات مادی و معنوی است، نیز با شرح کامل خسارت معنوی در مواد ۱ و ۲ و ۸ و ۱۰ و ۱۱ این قانون مطرح و مورد توجه قرار گرفته است. همچنین با توجه به ماده ۹ قانون آیین دادرسی کیفری نیز جبران خسارت معنوی قابل اثبات است و صدور حکم در این مورد را امکان پذیر می‌کند. باتوجه

به قوانین فوق الذکر به نظر می‌رسد که در حقوق موضوعه ایران قانونگذار اصل را بر مسئولیت مبتنی بر تقصیر گذاشته، ولی در مواردی می‌توان نظر به اقتضای مصالح اجتماعی و اجرای عدالت و انصاف، اعمال نظریه خطر را نیز پذیرفت. از نظر فقهی و دیدگاه اسلامی نیز قواعدی نظیر قاعده لاضرر و لاضرار فی الاسلام، قاعده نفی عسر و حرج و دلیل عقل و بنای عقلا می‌تواند از مستندات و دلایل جبران خسارت معنوی به حساب آید و بر اساس این قواعد می‌تواند مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد.

۴- ضرورت انجام تحقیق

۱- با توجه به اینکه خسارات معنوی از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و در صورت ورود زیان صدور حکم در این زمینه و جبران این خسارات ضروری است. در مورد خسارات ناشی از جرم، باتوجه به اینکه به ندرت مشاهده می‌شود که احکامی در مورد جبران خسارت معنوی صادر شود و این خسارات در اکثر موارد و علی‌رغم مطالبه زیان دیدگان مورد حکم واقع نمی‌شود. لذا مواردی همچون تدوین قوانین مناسب، ترغیب قضات جهت صدور حکم در مورد جبران خسارت معنوی و ارائه راهکارهایی جهت جبران هرچه بهتر خسارت و نحوه جبران آن ایجاب می‌کند تحقیقی جامع در این زمینه صورت پذیرد.

۲- با وجود این‌که خسارت معنوی یکی از خسارات ناشی از وقوع جرم می‌باشد، نظام کیفری ایران تاکنون به جبران این دسته از خسارات توجه کمتری داشته است. با تصویب لایحه قانونی حمایت از بزه‌دیدگان، صراحتاً این دسته از خسارات مورد توجه مقنن قرار گرفته و طرقتی برای جبران آن پیش‌بینی شده است. لذا با توجه به تحول موضوع و قانونگذاری جدید و با عنایت به اینکه در زمینه جبران خسارت معنوی ناشی از جرائم نیروهای مسلح تحقیق مستقل جامع و منقحی ارائه نگردیده است، پژوهش در این زمینه ضروری

به نظر می‌رسد.

۳- با توجه به اینکه جرائم نیروهای مسلح در صلاحیت دادگاههای نظامی است، بررسی موضوعاتی نظیر، امکان، نحوه، کیفیت و چگونگی جبران خسارات معنوی ناشی از جرائم نیروهای مسلح لازم است. اینکه زیان دیده برای طرح دعوا و پیگیری آن چه اقداماتی باید انجام دهد. همچنین قضاوت و دادگاههای نظامی در صورت طرح اینگونه دعاوی چگونه و از چه طرقی باید خسارات زیان دیدگان را جبران نمایند.

۵- سابقه و پیشینه تحقیق

فقههای اسلامی خسارت معنوی را بر طبق قواعد فقهی از جمله لاضرر و قاعده نفي عسر و حرج مورد بررسی قرار داده و عامل آن را مسئول جبران خسارت وارده می‌دانند. فقههای اهل سنت هم در خصوص جبران هرگونه ضرر و زیان تنها به حدیث لاضرر اشاره می‌کنند^۱، البته نه به آن صورتی که در تألیفات فقههای شیعه آمده است، بلکه نقل آنها از این قاعده بدون ذکر داستان سمره بن جندب و خالی از علت صدور این حکم از پیامبر (ص) می‌باشد. صدور این روایت ناظر به ورود غیر مأذون سمره بن جندب و اصرار او بر ایراد زیان بوده است که این ورود غیر مأذون موجب ضرر و زیان معنوی به آن مرد انصاری می‌باشد. لذا مقتضای صدور روایت متضمن ورود خسارت معنوی است. خسارت معنوی از نظر حقوق تطبیقی و توجه به سرمایه‌های معنوی از جمله مسائلی است که در عرصه بین المللی جایگاه ویژه‌ای دارد. در حقوق بین الملل اصل جبران خسارت روحی و معنوی ناشی از اصل احترام به شئون دولت‌ها و اتباع آنها می‌باشد. لذا در حقوق و قوانین اکثر کشورها و سیستم‌های حقوقی این امر مقبول واقع و در حقوق موضوعه کشورهای

۱- مرعشی، محمدحسن، دیدگاه‌های نو در حقوق کیفری اسلام، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۷۳، ص ۱۶۷ و الموسوی، البجنوردی، حسن، القواعد الفقهیه، مطبعه الأب، نجف، سال ۱۳۸۹ ق، ص ۹۴

مختلف هرگونه ضرر و زیان معنوی نا متعارف با توجه به نظریه تقصیر و خطر قابل جبران است.

در حقوق ایران نیز در زمینه جبران خسارات معنوی و ضرورت جبران خسارات ناشی از جرم کتب و مقالاتی تألیف شده است که مواردی از آن در ذیل آمده است. لیکن علی رغم اهمیت بحث جبران خسارات معنوی ناشی از جرم و به ویژه جرائم نیروهای مسلح، تحقیق جامع و مستقلى در این زمینه وجود ندارد و ارائه پژوهشى در این زمینه ضرورى است. در قوانین نیروهای مسلح نیز این مهم مورد غفلت واقع شده و مورد بررسی قرار نگرفته، لذا اقدام قانونی در این مورد نیز ضروری است.

بخش اول: مفاهیم، مبانی و اصول بنیادین

در این بخش پس از بررسی مفاهیم، مبانی و اصول مرتبط با بحث خسارت، جرم و خسارت معنوی، در فصل دوم مبانی و ارکان نظری مرتبط با بحث خسارت معنوی ناشی از جرم و به طور خاص جرائم نیروهای مسلح مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

فصل اول: مفهوم و ماهیت خسارت، جرم و خسارت معنوی

مطالب این فصل در دو مبحث بیان می‌شود، در مبحث اول مفاهیم مربوط به خسارت و جرم بررسی می‌شود و در مبحث دوم خسارت معنوی و انواع آن از نظر گذرانده خواهد شد.

مبحث اول: خسارت (ضرر و زیان) و جرم

برای بررسی و شناخت مفاهیم مربوط به خسارات ناشی از جرم، این مبحث را طی سه گفتار ارائه می‌نماییم. در گفتار اول مفهوم خسارت و انواع آن بیان شده و سپس در گفتار دوم به تعریف جرم پرداخته و جرائم نیروهای مسلح و انواع آن را توضیح می‌دهیم و سپس جرم جزایی و جرم مدنی و ویژگیهای آن بیان می‌شود.

گفتار اول: مفهوم خسارت و انواع آن

برای ارائه تعریف مناسب از خسارت معنوی لازم است معنای لغوی خسارت روشن شده و سپس انواع خسارت و ملاک تقسیم بندی آن معلوم شود، آنگاه مفهوم خسارت معنوی با عنایت به تعریف‌های حقوقدانان مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته تا زمینه ورود به مباحث مربوط به اقسام مختلف خسارت معنوی فراهم شود؛ بنابراین، مطالب این گفتار به ترتیب در دو بخش معنی لغوی و اصطلاحی خسارت در بند اول و تقسیم بندی‌های خسارت، انواع خسارت و

شرایط خسارت قابل مطالبه را در بند دوم مورد مطالعه قرار خواهیم داد.

بند اول: معنای لغوی و اصطلاحی خسارت

طرح یک مسئله علمی و ارائه پاسخ مناسب آن منوط به دریافت مبادی تصویری و تصدیقی آن مسئله است. لذا مسئله جبران خسارت معنوی امری است که مهم‌ترین مبدأ تصویری آن مفهوم خسارت است؛ بنابراین بحث از معنای لغوی و اصطلاحی خسارت امری ضروری و اجتناب ناپذیر است.

الف- مفهوم خسارت از نظر لغوی

مفهوم خسارت از نظر لغوی در زبان فارسی، عربی و لاتین بررسی خواهد شد

۱- در لغت فارسی

کلمه خسارت به فتح «خ» و «ر» در زبان فارسی مترادف واژه‌های زیان و ضرر است.^۱ و به معنای ۱- ضرر کردن، زیان بردن، ۲- زیان کاری، زیان مندی، ۳- زیان، ضرر است.^۲ از این رو در معنای زیان گفته شده است. زیان به معنی ۱- ضرر مالی یا معنوی، خسارت، مقابله‌ی سود و نفع ۲- آسیب، صدمه و ۳- نقصان، زیان بردن و ضرر رسانیدن است.^۳ در معنای کلمه ضرر لغت شناسان نوشته‌اند، ضرر عبارتست از: ۱- زیان وارد آوردن، ۲- گزند رساندن ۳- زیان، خسارت، مقابله‌ی نفع و ۴- گزند و آسیب.^۴

۲- در لغت عربی

کلمه خسارت در لغت عربی به صورت مصدر اعم از لازم و متعدی، به معنای

۱- دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، سال ۱۳۷۷، ج ۲۰، ص ۵۲۳-۵۲۴؛ ج ۲۶، ص

۵۹۱-۵۹۲؛ عمید، حسن، تهران، انتشارات امیرکبیر، سال ۱۳۷۴، ص ۱۰۱۷، ۱۳۳۶، ۱۶۴۸

۲- معین، محمد، فرهنگ فارسی (متوسط)، تهران، انتشارات امیرکبیر، سال ۱۳۷۵، ج ۱۰، ص ۱۴۱۹

۳- همان، ج ۲، ص ۱۷۶۷

۴- همان، ص ۲۱۸۶

کم شدن و کم کردن به کار رفته است؛ و استعمال آن به صورت اسم مصدر به معنای نقصان است. استعمال‌های عرب معرف این معنی است که معمولاً برای بیان نقصان و زیان، کلمه ضرر به جای خسارت استعمال می‌شود.^۱ بسیاری از لغت شناسان ضرر را ضد نفع و خلاف آن دانسته‌اند.^۲ محمدبن یعقوب فیروز آبادی در کتاب قاموس المحيط و قاموس الوسیط آن را به معنای ضد نفع، شدت، سوء حال، نقص در اموال و انفس دانسته است.^۳ فخرالدین طریحی در کتاب مجمع البحرین ضَرَّ (فَعَلَ) را به معنای بدحالی و ضَرَّ (وزن فَعَلَ) را به معنای ضد نفع به شمار آورده‌اند.^۴ احمد بن محمد فیومی در کتاب مصباح المنیر ضرر را به معنای مکروه و ناپسند نسبت به یک شخص یا نقص در اعیان معنی کرده است. راغب اصفهانی با عنایت به استعمال لغت در قرآن کریم، ضَرَّ (وزن فَعَلَ) را به معنای بد حالی دانسته‌اند و هم او می‌گوید کلمه ضَرَّ اعم از آنچه در نفس باشد مانند فقدان علم، عفت، یا در بدن مانند نقص عضو و یا در حال مانند کلمه مال و جاه و ضَرَّ (وزن فَعَلَ) پیوسته مقابل نفع به کار رفته است.^۵ ارائه معانی متفاوت از ناحیه اهل لغت از کلمه ضرر مبین این واقعیت است که این کلمه استعمال و کاربرد مختلفی دارد؛ بنابراین ضرر مفهوم و عنوانی است که شامل موارد، مصادیق و اقسام متفاوت خسارت است، حال چنانچه کلمه ضرر به صورت مطلق به کار گرفته شود می‌تواند شامل همه موارد و اقسام خویش باشد و اگر نوع خاصی از ضرر مورد نظر باشد با پسوندهایی چون مادی، مالی، جسمی و معنوی آورده می‌شود.

۱- الزمخشری، ابوالقاسم محمدبن عمر، اساس البلاغه، تهران، انتشارات بی تا سال ۱۳۴۴ ش، ص ۲۶۸

۲- ابن منظور، لسان العرب، بیروت، دارالترتیب العربی، سال ۱۴۰۸ ق، ج ۸، ص ۴۴

۳- فیروزآبادی، محمدبن یعقوب، قاموس المحيط، چاپ سنگی، تهران، بی تا ص ۲۷۰

۴- طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، چاپ سنگی، تهران، کارخانه ملافضل الله، سال ۱۲۶۳ ق، بدون شماره‌گذاری

۵- ابی القاسم الحسین بن محمد، المعروف بالراغب الاصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، بی جا، دفتر نشر

الکتاب، ۱۴۰۴ ق، ص ۲۹۳

۳- در زبان خارجه

در زبانهای انگلیسی و فرانسه، دو واژه «Domage و Damage» قطع نظر از تفاوت صوری و شنیداری در نگارش و تلفظ، از ریشه‌ای مشترک برخوردارند. مضاف اینکه در زبان فرانسه، عبارت نفع و ضرر به صورت «Profit et Perte» بیان می‌شود که واژه Drofit آن در مفهوم «سود و منفعت» با معادل انگلیسی خود، از حیث نگارش، همسانی تمام یافته است.

مهم‌ترین معادل انگلیسی کلمه خسارت واژه «Damage» است که در این زبان قالب اسم، به معنای زیان، خسارت، ضرر، صدمه، آفت و بدبختی استعمال شده است و در صورت جمع به معنای تاوان، وجه الخساره و غرامت به کار رفته است و در هیئت مصدری به معنای زیان زدن، خسارت وارد آوردن بر، صدمه زدن و متحمل ضرر شدن و ضرر کشیدن استعمال می‌شود.^۱

یکی دیگر از کلمات انگلیسی که به معنای خسارت به کار رفته است واژه «Prejudice» است که آن هم به معانی ۱- تبعیض، تعصب، غرض ورزی، ۲- خسارت ناشی از بی دقتی، زیان، ضرر، خسارت، لطمه، ۳- قضاوت تبعیض آمیز... ۴- لطمه زدن به زیان رساندن، ۵- سبب تبعیض شدن، ۶- قضاوت ناروا کردن و ... به کار رفته است.^۲

بعضی دیگر این کلمه را به معنای صدمه یا خسارت ناشی از قضاوت یا عمل دیگری می‌دانند که منجر به خسارت می‌شود و در نهایت هر نوع صدمه معنی کرده‌اند.^۳

دو واژه «Prejudice و Damage» چنانچه مطلق به کار روند در معنای

۱- آریانپور، عباس و منوچهر، فرهنگ دانشگاهی انگلیسی-فارسی، تهران، انتشارات امیرکبیر، سال ۱۳۶۸، ج ۱، ص ۵۴۳

۲- همان، ج ۲، ص ۱۷۰۶

3- Websters third new international dictionary of English Languages (Unabridged). «in chife» philip Babcock and the Merriam editorial staff (Merriam Co.G. & C.1981).V.1.p.571.

انواع خسارتهای به کار می‌روند ولی با آوردن پسوندهایی چون «moral» یا «Inmaterial» می‌توان نوع خاصی از خسارت را اراده کرد.

ب- مفهوم خسارت از نظر اصطلاحی

در این قسمت ابتدا مفهوم خسارت از نظر فقهی و سپس از نظر حقوق داخلی بررسی می‌شود.

۱- مفهوم فقهی خسارت

در متون فقهی فقیهان متقدم تعریف جامع و مستقلى از خسارت ارائه نشده است، لکن عنوان ضرر در موارد و مصادیق خسارت به کار گرفته شده است. در متون فقهی متأخرین نیز مفهوم خسارت به وسیله واژه ضرر بیان شده است. ضابطه تشخیص ضرر یا خسارت عرف است و فقهای امامیه بر داوری عرف در تشخیص ضرر تصریح نموده‌اند، در این خصوص نظریه چند تن از فقهای بزرگ که در مقام ارئه تعریف و بیان برخی از مصادیق ضرر بر آمده‌اند جالب توجه است:

محقق خراسانی ضرر را در مقابل نفع دانسته و در تعریف آن می‌گوید: «ضرر عبارت از نقص در نفس یا مال و یا عضو بدن یا آبرو و مانند آن به نحو تقابل عدم و ملکه است»^۱. بدین معنا که ضرر، خلاف نفع است و به حکم عرف و لغت، ضرر در مال به معنای تلف چیزی از مال خود شخص یا از مال فرد دیگری است، بدون آنکه برای آن منفعت یا عوضی منظور گردد، خواه مال تلف شده، عین باشد یا منفعت... و به عبارت دیگر ضرر عبارتست از: بیرون ساختن عین یا منفعتی که در اختیار کسی است بدون عوض؛ و ملکه اشاره دارد به عرف و آنچه در عرف معمول و متداول است. پس هر چیزی که اتلاف

۱- خراسانی، محمدکاظم، کفایه الاصول، قم، موسسه النشر الاسلامی التابعه لجماعه المدرسین، سال ۱۴۱۴ ق،

آن برای جلب منفعت یا در برابر عوض باشد ضرر نیست. مرحوم ملا احمد نراقی در تعریف ضرر می‌نویسد: «ضرر، خلاف نفع است. چنانچه ضرر مالی باشد به حکم عرف و لغت به معنای تلف چیزی از مال خود شخص یا از مال فرد دیگر است، بدون آنکه منفعت یا عوضی در ازای آن داده شده باشد، اعم از اینکه مال تلف شده عینی باشد یا منفعت و چنانچه ضرر مربوط به فعل باشد به معنای اتلاف چیزی از مال خود یا از مال دیگری است؛ به عبارت دیگر، ضرر به معنای این است که چیزی از اعیان یا منافع بدون عوض از دست کسی بیرون برود».^۱ اگرچه این تعریف، ناظر به نوع خاصی از خسارت است، مع الوصف، از آن جهت که حکم عرف و لغت را مرجع احراز تحقق عنوان ضرر دانسته حائز اهمیت است. از منظر این فقیه، ضرر عرفی و لغوی مورد موضوع حکم شرعی است.

مرحوم شیخ محمد حسن حلی در تعریف ضرر آورده است: «ضرر مصدر (ضر) نقص در مال یا نفس یا آبرو است، همانگونه که در کتب لغت بدان تصریح شده است».^۲

این فقیه نیز بسان دیگر فقیهان دریافت خویش را به معنای ارائه شده در کتب لغت که ناظر به استعمالات عرف در موارد مختلف است، مستند کرده است. آخوند خراسانی (ره) در تعریف ضرر می‌نویسد: «ضرر عبارتست از نقص در اموال، نفس، عضو یا آبرو، به نحو تقابل عدم و ملکه».^۳ ایشان معتقدند، ضرر عنوانی است که بر نقص در اموال، نفس، عضو و صدمه به جان و لطمه به آبروی خود و دیگری صدق می‌کند.

به گمان ما در فقه نیز مانند حقوق، سلب حیات فرد از دست دادن سلامتی جسم، نقص در اموال، فوت منفعت مسلم، از بین رفتن حیثیت و اعتبار

۱- نراقی، احمد بن محمد مهدی، عواید الایام، چاپ سنگی، تهران، بی‌نا، سال ۱۲۴۵ قهری، ص ۱۷

۲- حلی، حسین، بحوث فقهیه، بی‌جا، موسسه المنار، سال ۱۴۱۵ قمری، ص ۲۰۱

۳- الخراسانی، محمد کاظم، پیشین، ص ۴۲۳

شخص، لطمه به عواطف شخصی، خانوادگی، ملی و مذهبی فرد و از دست دادن هرگونه سرمایه و دارایی و حقی که شخص واجد آن بوده و از آن بهره مند است یا اقتضای بهره مندی آن در نزد عرف وجود دارد، خسارت و ضرر به شمار می‌آید.

۲- مفهوم حقوقی خسارت (حقوق داخلی)

خسارت تعریف قانونی ندارد.^۱ بعضی از حقوق دانان داخلی واژه خسارت و ضرر را مترادف تلقی کرده و یکی را بجای دیگری استعمال نموده‌اند،^۲ ولی باید توجه داشت که واژه خسارت اعم از کلمه ضرر است، چون کلمه خسارت علاوه بر معنای زیان که به دیگری وارد می‌شود بر تاوان و غرامتی که به زیان دیده داده می‌شود نیز دلالت می‌کند.

باتوجه با اینکه هر کس از خسارت یک برداشت و فهم عرفی دارد ارائه یک تعریف دقیق آسان نیست، چرا که یک مفهوم عام و نسبی است. ولی با این وجود تعریف‌هایی از آن ارائه شده است که از جمله این تعریف است که؛ هرگونه زیان و صدمه و نقصان و استهلاکی است که از روی سهو یا عمد یا در اثر حادثه‌ای توسط شخص به دیگری وارد شده، خواه بدنی باشد، یا مالی، یا به بیان دیگر، هر نوع کاهش ارزش است که در نتیجه یک حادثه غیر متعارف، شخص یا گروهی از اشخاص متحمل می‌شوند و از لحاظ حقوقی به ضرری اطلاق می‌شود که در اثر نقض یک قاعده به بار آمده است و باید جبران شود.^۳

طبق این تعریف، در مفهوم خسارت، وجود یک عنصر غیر قانونی و یا نقض قاعده حقوقی و نیز قابل جبران بودن یا ضرورت جبران آن نهفته است؛ به

۱- جعفری لنگرودی، محمدجعفر، دانشنامه حقوقی، تهران، انتشارات امیرکبیر، سال ۱۳۸۶، ج ۴، ص ۲۱
 ۲- انصاری، مسعود و طاهری، محمدعلی، دانشنامه حقوق خصوصی، تهران، انتشارات محراب فکر، سال ۱۳۸۴، ج ۲، ص ۸۹۷

3- Henry Campbell·Black Law Dictionary· west publishing co. 1991.p.389